

РЕЦЕНЗИЯ

на проф. Нено Павлов, д-р на икономическите науки Професионално направление „Икономика“

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ в ИИИ на БАН по Професионално направление 3.8. „Икономика“, Научна специалност „Икономика и управление“.

Кандидат за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ – *Светлана Григорова Дянкова*, докторант в задочна форма, с начен ръководител доц. д-р Венета Христова Матеева.

Основание за представяне на рецензията: Чл. 9 от ЗРАСРБ, чл. 30, ал. 3, чл. 31 от ППЗРАСРБ и Заповед № 523/15.10.2021г. на Директора на ИИИ при БАН.

Тема на дисертационния труд: „Финансово-икономическа оценка на инвестициите върху резултатите на предприятията (по примера на фонд „Условия на труд)“.

Позиция на представящия Рецензията: член на Научно жури по конкурс за присъждане на степеня „доктор“, съгласно Заповед № 523/15.10.2021г. и Решение на Научното жури от учредителното заседание - Протокол № 16/20.10.2021г.

Изисквания относно съдържанието на Рецензията: Законът за развитие на академичния състав в РБългария, Правилникът за приложението му, Правилникът за придобиване на научни степени и заемане на длъжности в ИИИ на БАН.

1. Кратка информация за докторанта

Докторант *Светлана Григорова Дянкова* е родена на 04.02.1960 г. Придобива магистърска степен по специалността „Електрически машини и апарати“ в Технически университет гр. Габрово (1978-1982г.) и магистърска степен по „Бизнес администрация“ във ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ (2013-2015г.), както и продължаващо обучение по финансов мениджмънт в Стопанска академия „Д.А. Ценов“- Свищов (1997-1998г.).

Професионалната кариера на докторант Дянкова се свързва със заемането на позицията „приложен програмист“ в Електронно-изчислителен център-Габрово (1982-1991г.), гл. експерт в Министерството на образованието и науката (1993-1995г.), народен представител в 37-то и 38-то Народно събрание (1995-2001г.), ръководител „Вътрешни комуникации“ в ПОК „Доверие“ (2009-2013г.), зам. министър в Министерството на труда и социалната политика (2009г.; 2013-2014г.), гл. експерт в комисии на Народното събрание (2001-2008г.; 2015-2021г.) и др.

Владее писмено и говоримо английски, немски и руски език.

В рамките на индивидуалния план за задочно обучение по докторска програма „Икономика и управление“, докторантът е изпълнил предвидените академични задължения и е отчислен с право на защита. Не съм установил формални и административни пропуски и нарушения по обявената процедура.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

2.1. Оценка на обемната структура на изследването

Рецензираният докторски труд е структуриран в три глави, увод, заключение, списък на ползваната литература и 17 приложения. В **увода** се обосновава актуалността и значимостта на дефинираната тема, обекта, предмета, хипотезата, целта, задачите, методите и ограничителните условия на изследването. В **трите глави**, в логическа последователност се анализира еволюцията на нормативните основи и стратегическите политически документи, научно-теоретичните, методологическите и приложните проблеми на финансово-икономическата оценка на проектното инвестиране от фонд „Условия на труд“ в работната среда на предприятията в РБългария.

В обобщен вид **заключението** представя авторовата визия за бъдещото развитие на проектното финансиране, подкрепена с конкретни препоръки и обосновки. Така възприетата **структура** осигурява нужната свързаност, обхват, дълбочинност и единство на съответните части в хода на извеждането на тенденциите, обосноваването на една или друга концепция, авторова теза, съждения и препоръки за промяна.

Дисертационният труд е разработен в обем от 243 страници компютърно набран текст, разпределен в: увод – 8 с., три глави – 120 с., включващи 9 таблици - и 12 фигури, заключение – 9 с., списък на ползваната литература – 9 с., съдържащ общо 112 информационни източника (на кирилица и латиница), нормативни и методически указания, 6 интернет сайтове, Приложения свързани с проведените проучвания – 103 с.

Подборът на литературните и информационните източници и работата с тях, потвърждават добрата осведоменост на докторанта за проблемите на системата за проектно инвестиране в условия на труд, способността му да систематизира, анализира и критично да осмисля съществуващата информация, теоретичните концепции и научни тези, както и да представя своите позиции по всяка една от тях.

2.2. Оценка на актуалността и значимостта на темата

Водещите аргументи, доказващи по безспорен начин актуалността на темата се отнасят главно до: *първо*, факта, че инвестициите в здравословни и нискорискови условия на труд са неделима част и приоритет на политиките по: подобряване на благосъстоянието (т. нар. преживявания на персонала) при работа; удължаването на трудовия живот и устойчивото развитие на системите за социална сигурност в среда на демографско стареене; превенцията срещу възникването на нови професионални рискове на работните места и др.; *второ*, реализацията на инвестиционните процедури е пряко свързана с трансферирането на финансов ресурс, с определена възвръщаемост, постигната чрез подобряването на икономическите резултати в предприятията (като качество и ефективност на труда, повишаването на конкурентоспособността, увеличаване на добавената стойност, снижаване равнището на трудовите злополуки, повишаване на работодателската репутация на фирмите на трудовия пазар) и др.

Същите се потвърждават от анализа на информацията за ежегодно изразходвания инвестиционен ресурс на фонд „Условия на труд“, ОП „Развитие на ЧР“, фонд „ТЗПБ“ при ДОО и собствените средства на работодателите; *трето*, генерирането чрез целенасочения процес на превенциално, целево инвестиране срещу професионалните рискове в работната среда, съотнетно на макроикономическа стабилност, иновации, нови технологични решения и икономически растеж.

Следователно, проблемите на изследването имат интердисциплинарен характер: той е финансово-икономически, управленски, информационен, юридически, технико-технологичен и здравен, но най-вече *проблем на системното и последователно, допълващо взаимодействие между мерките на активните политики за осигуряване на достоен, безопасен, здравословен и ефективен труд в съвременните предприятия.*

Анализът на фактите дава основание за обобщението, че разработената докторска тема, в контекста на възприетата авторова концептуална схема прави представения докторски труд *актуално, обществено значимо и необходимо изследване, с конкретни научно-теоретични и научно-приложни резултати.* Те се потвърждават с прилагането на конкретен методически инструментариум за доказване на *целта и докторската хипотеза.* Докторантът впечатлява с адекватното ниво на специализирани познания относно проблематиката, произтичащи от дългогодишни наблюдения и опит. Това го подпомага както в избора на изследователска методология, така и на творчески-прагматичния подход към изпълнението на основните задачи и концепцията на изследването.

Водещият акцент в случая е оценката на въздействието на схемата на *публичното инвестиране от фонд „Условия на труд“, като инструмент, както за подобряване безопасността и здравето при работа на микро ниво, така и за повишаване социално-икономическите резултати на предприятията в България.* Възприетата времева ограничителна рамка на изследването на инвестиционния процес от ФУТ в предприятията е периодът 2008-2018г., включая промените в нормативните промени на национално и европейско равнище.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

Проектът на дисертационен труд обхваща многообразни анализи и проучвания, структурирани в три части, включващи следните няколко основни извода:

Първо, фокусирането на докторския труд (*първа глава*) върху научно-теоретичните основи и обзора на развитието на регулациите в областта на безопасността и здравето при работа, в аспекта на техните същностни и концептуални особености, характеристики, типология и последици.

Докторантът отделя специално внимание на еволюцията в спецификата на регулаторните въздействия чрез най-важния, уникален, всеобхватен, значим и глобален инструмент – Конвенциите на Международната организация на труда.

Приносен характер имат твърденията за влиянието на целите, координиращата роля и еволюцията на нормативните регулации на *европейско ниво* (повече от 30-на директиви – рамкова и специални, стратегии, програми) в рамките на политиките за по-добро управление на професионалните рискове, чрез реформирането и хармонизирането на националните законодателства в Общността, чрез по-ефективното използване на публичните и корпоративните финанси, чрез формирането на ценностна култура и активни политики на превенция в държавите членки.

Фокус на докторското изследване е анализът в европейски контекст на обхвата на директивите по отношение изискванията към общите и специфичните условия на труд, възможните *икономически стимули* за мотивиране на фирмите да инвестират средства за превенция пряко в работната среда, допълнено с информация за добрите европейски практики /с. 30 и следв./, основани на дългогодишните проучвания на Европейската агенция по безопасност и здраве при работа. Интересно би било по-разширеното анализване на ефекта на стимулите, вместо свеждането му главно до

„поведението на служителите и равнището на трудовите злополуки в организацията“, както и приоритетните форми на икономическо стимулиране в областта на БЗУТ.

Анализират се генезиса и еволюцията в същността, структурата, обхвата и особеностите на политиките и институционалните решения в безопасността и условията на труд /вкл. под натиска на международните правни норми на МОТ, Съвета на Европа и ЕС/, с техните структурни подпроцеси, респ.: *а/ системата за управление на съответствието* на финансово осигурените мерки, с установения вътрешен законов ред, европейските и глобалните международни стандарти; *б/ системния контрол /чрез органите на различни нива/ върху състоянието на работната среда*, включващ управлението на риска, темпа на хармонизация на стандартите, въздействието върху конкурентоспособността, „благосъстоянието“ при работа, ефикасността и ефективността на инвестициите в БЗУТ.

В контекста на сложността, интердисциплинарния характер и многоаспектното поле на БЗУТ, авторът прилага *интегралния подход* при изследване проблемите на превенцията на професионалните рискове, модернизиранието, управлението и контрола на безопасността на работната среда, като законови права, мерки, балансирани задължения и отговорности на участниците в трудовите процеси: държава, работодатели, синдикати, персонал, вкл. работещите за своя сметка самонаети лица. В покрепа на това се прави сполучлив опит за систематизирано представяне на изградената инфраструктура от звена на различни нива за икономическо стимулиране (вкл. чрез схемата на фонд „Условия на труд“), управлението и контрола на БЗУТ чрез класифициране на групите цели, нарушения, слабости, отговорности и изисквания към участниците, правръщащайки ги в превенциален инструмент за минимизирането на производствения риск и травматизма в предприятията на страната.

Позитивно оценявам защитаваната теза: водещ аткцент в активните политики в бъдеще да бъде културата на превенцията на риска на работното място (вкл. медицинското наблюдение на работещите). Приносен момент съдържа опитът за оценка на **съответствието** между реално водената национална/корпоративна политика и подлежащото на транспониране законодателство на ЕС в областта на БЗУТ, с цел ограничаване рисковите фактори на работната среда.

Второ, извършеният детайлен анализ на методическите решения за финансово-икономическа оценка на инвестициите в условията и безопасността на труда, през изследователската призма на творчеството на водещи изследователи, опита на международни и европейски организации, на добрите практики в някои държави членки на ЕС */глава втора/*. Придържайки се към целта и работната хипотеза, докторантът представя приложението на макро и микро подхода за оценяване тежестта на професионалните рискове, ефективността на преките разходи в работната среда и икономическите стимули за превантивни действия. Представен е европейския опит, по примера на Финландия в приложението на модела DAYLI (за оценка тежестта на свързаните с работата рискове, на база годините живот при отчитане на инвалидността на макро и мезо ниво), както и версиите на модела ТУТА (за оценяване икономическите ефекти от подобряване на работната среда чрез софтуерни програми на микро ниво). Според автора липсата на опит, административен капацитет и аналитична информация правят в голяма степен невъзможно тяхното приложение в страната, вкл. в рамката на действие на прилагания модел - фонд „Условия на труд“.

Проносен характер има детайлният анализ на предложения методически инструментариум за финансово-икономическата оценка на ефектите от публичните инвестиции на целевия национален фонд „Условия на труд“ в работната среда на организациите, базирана на конкретни показатели и индикатори за измерване. С научни доказателства, докторантът дълбочинно и обхватно обосновава тяхната специфика, факторна и причинно-следствена обвързаност, необходимостта от системно събиране, обработване и размяна на надеждна и обективна информация за нуждите на изпълнителните, финансиращите и контролните органи върху условията на труд (вкл. изпълнението на проекти) в динамично променящата се икономическа, технологична и дигитална среда.

Трето, поставяйки тежестта върху ефекта на публичните инвестиции в безопасността и здравето при работа на ниво фирми, докторантът анализира резултатите от апробирането на предложената методика по отношение изплатените им публични субсидии от фонд „Условия на труд“ през периода 2008-2018 г. (*глава трета*). За целта се използва база данни както за инвестициите от ФУТ, така и за разходите на НОИ за фирмите (112 бр.) с настъпили трудови злополуки преди или след ползвано инвестиране за всеки проект със фонда.

Подчертан методологически характер има приносът на детайлния, многокритериален, емпиричен анализ и обосновка (на макро и микро ниво) на ефекта от публичните инвестиции (като общ размер, структура, обхванат брой работници, връзка с видовете рискови фактори на средата) през единадесетгодишния изследван период, в рамките на администрираните проекти от фирмите. Позитивно оценявам изведените съдържателни причинно-следствени връзки и констатции, логически изводи и обобщения относно политиките на ФУТ, нагласите и поведението на фирмите бенефициенти. Внимание заслужава доказаното по емпиричен път влияние на индикаторите (брой трудови злополуки, брой и финансови измерения на загубените от това работни дни) върху ефективността на инвестициите от Фонда на ниво организация. Приносен характер имат предложенията за усъвършенстване методологията на предварителната финансова оценка на всеки отделен проект, както и методиката за финансово оценяване тежестта на отделните рискови фактори, в рамките на възприетата работна методика за оценяване на проектите на фирмите, участващи за лимитирано (до 30%) финансиране от Фонда.

Финалното ми заключение е, че докторантът успява да докаже изпълнението на изследователската цел и задачи, както и реалистичността на потвърдената докторска хипотеза в изследването. Още повече, че съвременната българска икономическа литература и практика се нуждаят от все по-ново знание и изследователски резултати в областта на тази толкова специализирана проблематика, с интердисциплинарен характер и потенциал за вземане на иновативни решения на различните управленски нива в страната. Постигнатите научни и научно-приложни резултати имат характер на разширяване и обогатяване на знанието в конкретната научна специалност.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Научно-изследователските постижения на докторанта обосновават теоретико-коцептуалната и методологическата състоятелност на представения докторски труд. Те предлагат приложим инструментариум за финансова оценка на публичните инвестиции в безопасни условия на труд, с цел постигане на по-висока организационна и икономическа ефективност/ефикасност в организациите бенефициенти. Приемам за

реалистична и обективно отразяваща изследователските резултати Справката за приносите в автореферата.

5. Оценка на изпълнението на поставените задачи и изисквания на закона

Становището ми е, че основната изследователска цел е постигната, а поставените задачи изпълнени чрез: използването на достатъчна по обем систематизирано представена информация, адекватни теоретични познания по научната специалност, подходяща академична подготовка и способност за извършване на самостоятелни научни изследвания, с което се изпълняват основните изисквания на чл. 49 от ЗРАСРБ за придобиване на ОНС „доктор”.

6. Оценка на публикациите на докторанта

Депозираниите по процедурата за защита *3 самостоятелни научни публикации* (доклад и статии) са неразделна част от изследователските резултати на кандидата в представения докторския труд. Считаю, че като обем и качество те в достатъчна степен публично представят постиженията на докторанта пред академичната общност.

7. Оценка на автореферата

Авторефератът е в обем на 42 страници компютърно набран текст, обективно възпроизвеждащи съдържателната структура, основните изводи и изследователските резултати в дисертационния труд.

8. Критични бележки и препоръки

Естествено е в докторския труд да се открият някои неточности както по същество, така и от формално естество. В становището ми при вътрешното обсъждане на дисертацията се съдържаха критични бележки, свързани с формулировката на целта и задачите, работната хипотеза, приносите и работните понятия, цитиранията и оформлението на Списъка на ползваната литература. Установявам, че направените препоръки са добросъвестно отразени от докторанта, поради което нямам нови бележки.

С цел провокиране на креативното мислене имам следния въпрос: *Как докторантът вижда възможността превенцията да се превърне в основна концепция, фундаментална цел и стратегия в политиките по здравето и безопасността на условията на труд в българските предприятия?*

Заклучение

На основание актуалността и значимостта на извършеното изследване, визираните научно-приложни резултати, конкретни изводи за управленската практика и решаването на реален проблем с безспорна значимост, давам положителна оценка на дисертационния труд и предлагам на почитаемите членове на Научното жури на основание Глава втора, чл. 6 от ЗРАСРБ да подкрепят присъждането на образователната и научна степен „доктор” по икономика на *Светлана Григорова Дянова* по Професионално направление „Икономика”, Научна специалност „Икономика и управление”, Научна област „Социални, стопански и правни науки”.

Рецензент:

София, 11.11.2021г.

проф. д-р ик.н. Нено Павлов